

З ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Загострення соціальних проблем в умовах становлення ринкової економіки в Україні зумовлює пошук оптимальної системи соціального захисту, важливою складовою якого є соціальне забезпечення. Основною організаційно-правовою формою соціального забезпечення виступає загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Наслідком реформування соціального страхування в Україні стала поява спеціальних нормативних актів, які гарантують громадянам України матеріальне забезпечення та надання соціальних послуг у разі настання соціальних ризиків. На сьогодні система соціального страхування в Україні регулюється Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (1998 р.), Законами «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» (1997 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» (2001 р.), «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (2001 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.) та іншими нормативно-правовими актами.

Якщо для незалежної Української держави інститут державного соціального страхування є новим явищем, то поява його у світовій практиці належить до другої половини ХІХ ст. Саме тому, автор статті поставив за мету дати загальну характеристику соціальному страхуванню як історичному явищу, з'ясувати його походження, еволюцію, основні принципи та тенденції у світовій практиці, та в Російській імперії, зокрема на українських землях.

Проблема історії становлення та розвитку соціального страхування частково висвітлювалася у працях Вигдорчика Н.¹, Трапезникова В.², Любимова Б.³, Сташківа Б.⁴, Болотіної Н.⁵, Горілого А.⁶ Надточія Б.⁷ тощо.

Література із соціального страхування на початок ХХ століття не мала єдиної загальноприйнятої термінології. Одне і те ж поняття позначалося нерідко різними термінами, і навпаки – один і той же термін вживався для позначення різних понять. Такий стан унеможливило систематичний виклад питань соціального страхування. Саме тому виклад матеріалу пропонуємо розпочати із визначення головних понять, про які йтиме мова в даній статті.

У другій половині ХІХ ст. під терміном «страхування» розуміли систему забезпечення будь-якого ризику шляхом перекладання його матеріального забезпечення на велику кількість учасників. Соціальне страхування, зокрема, розглядали як вид страхування взагалі, який має забезпечити учасників від ризику, заподіяного їм соціальними явищами, соціальними нещастями. Під цією назвою об'єднувалися ті види страхування, що мали за мету поліпшення становища широких мас населення і були засобом боротьби із соціальними нещастями.

Соціальне страхування покликане було забезпечити застрахованого від ризику втрати заробітку в широкому значенні цього слова. Для збереження заробітку необхідне поєднання двох умов: володіння робочою силою і можливістю продажу її на ринку. Тому і втрата заробітку можлива була в двох випадках: при втраті робітником працездатності і при відсутності попиту на працю. Згідно з цим ризик утрати заробітку обіймав собою кілька видів окремих ризиків. Можливість припинення попиту на працю складала предмет страхування від безробіття. Втрата працездатності забезпечувалася декількома формами страхування в залежності від причини, що викликала непрацездатність. Так, розрізняли страхування від хвороби, від нещасних випадків, від старості, від інвалідності, страхування материнства, нарешті, страхування вдів і сиріт, тобто страхування на випадок смерті годувальника родини⁸.

Крім характеру ризику, забезпечуваного соціальним страхуванням, страхування могло бути різним у залежності від способу його організації – добровільним чи обов'язковим. З іншого боку, за організацією і формою страхування могло бути місцевим, якщо воно поширювалося на визначену частину країни чи на визначену групу населення, чи загальним, якщо воно охоплювало всю країну чи частину населення. Оскільки в усіх видах обов'язкового страхування брала участь держава, то такий вид страхування інколи називали «державним». Хоч у літературі того часу не рекомендувалося

вживати такий термін, адже держава, в деяких випадках, була причетна і до добровільного страхування⁹.

Переходячи до висвітлення історії соціального страхування, маємо зауважити, що в Росії на початку ХХ століття під словосполученням «соціальне страхування» здебільшого розуміли ту форму страхування, яка існувала на той час в Німеччині, тобто загальнообов'язкове страхування від захворювань, нещасних випадків, старості та інвалідності. Однак існуючі на той час в різних країнах форми соціального страхування не вичерпувалися обов'язковим страхуванням німецького зразку. Разом з тим, німецький тип страхування не був ні першим, ні останнім етапом у розвитку соціального страхування. В тих чи інших формах таке страхування існувало в різних державах задовго до того, як німецький рейхстаг прийняв у 1883 р. перший закон про загальнообов'язкове страхування. І якщо в одних державах здійснювався перехід від старих форм соціального страхування до загальнообов'язкового страхування німецького зразку, то в інших спостерігалися спроби запровадити інші, перспективніші форми.

Віддалені історичні корені соціального страхування ми знаходимо в різноманітних системах піклування про бідних. В усі часи й у всіх народів громада – у формі приходу, общини, міста, цеху – в тій чи іншій формі допомагала своїм незаможним членам. Однак соціальне страхування у вигляді організованої взаємодопомоги зустрічається лише в перших століттях нашої ери. Так, в стародавніх Греції та Римі християни організовували спілки взаємодопомоги та похоронні каси. Такі ж спілки релігійно-економічного характеру існували і в середні віки¹⁰.

Широкого розмаху соціальне страхування набуло при капіталізмі, який частково зруйнував патріархальний зв'язок, що існував всередині общини чи цеху. Тому особи, що потребували допомоги, прагнули створити нові штучні форми суспільних організацій. З цього часу виникають численні та різноманітні організації добровільного страхування, що ставили за мету забезпечення своїх членів на випадок втрати заробітку. Це був перший етап у розвитку соціального страхування.

В найбільш розвинених капіталістичних державах Європи – Англії та Франції – соціальне страхування отримало значне поширення в середині ХVІІІ століття. В Англії, раніше від інших, з'явилися так звані «дружні товариства», які через добровільне страхування матеріально підтримували своїх членів, переважно у випадку хвороби чи смерті. Такий же характер добровільного страхування мали товариства взаємодопомоги (*Societes de secours mutuels*) і робітничі компаньйонажі (*compagnonages*) у Франції¹¹.

З часом добровільне страхування стало необхідною складовою частиною програм робітничих спілок і англійських тред-юніонів. Наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. професійні робітничі спілки з'являються в усіх капіталістичних державах Європи та Америки.

Із розвитком капіталізму та збільшенням чисельності робітничого класу зростає і кількість страхових організацій та їх членів. Окрім випадків хвороби чи смерті спілки та товариства починають видавати пенсії старим та інвалідам, страхувати не лише самих членів, але і їх сім'ї, збільшуються розміри та терміни виплати допомоги. Крім видачі грошової допомоги запроваджується натуральна медична допомога. Однак незабаром стало зрозуміло, що добровільне страхування при самій ідеальній його організації не в змозі забезпечити робітника належним розміром допомоги, значно обтяжуючи його бюджет. Основними рисами добровільного страхування були обмеженість його розповсюдження та недостатня інтенсивність допомоги. Тому вихід з такої ситуації вбачався в частковому перенесенні страхового тягаря на підприємців та державу. Тобто саме життя висунуло питання про обов'язковість страхування.

Перша детальна теоретична розробка питання про обов'язкове страхування належить англійському вченому Джононі Ванкуверу. У своїй книзі «Дослідження причин і наслідків бідності» (1796 р.). він запропонував організувати особливі ощадні каси з обов'язковою участю в них певних категорій населення. Ці обов'язкові каси повинні були виплачувати своїм учасникам допомогу на лікування і поховання, пенсію інвалідам, старим, удовам, сиротам і здійснювати підтримку безробітним. Ванкувер розробив детальний проект організації страхування, за яким роботодавець був зобов'язаний сплачувати внески, які, однак, він міг вирахувати із заробітної плати робітника. Окрім Ванкувера ідею обов'язкового страхування підтримували і деякі англійські письменники¹². Однак в кінці ХVІІІ – початку ХІХ ст., коли будь-яке втручання держави у відносини між працею і капіталом вважалося посяганням на свободу громадян, інститут обов'язкового соціального страхування не отримав належної підтримки.

Лише активізація робітничого руху протягом ХІХ ст. змусила передові капіталістичні країни перейти у сфері трудового законодавства до врегулювання відносин між підприємцями та

робітниками. Перші закони з охорони праці були прийняті в Англії на початку 30-х рр. Після цього і в країнах континентальної системи права (особливо у Франції та Німеччині) на зміну манчестерському напрямку у законодавстві приходять так звані державний соціалізм, що передбачав активне втручання уряду у відносини між працею і капіталом з метою попередження та відвернення соціальних конфліктів. З цього часу і розпочинається власне поступовий і безперервний розвиток інституту соціального страхування

Перш ніж перейти до принципу обов'язковості у страхуванні, законодавці європейських країн намагалися заохочувати добровільне страхування через надання різноманітних пільг страховим касам, залучення меценатів із заможних класів. Початковою формою обов'язкового страхування були факультативно-обов'язкові каси страхування на випадок хвороби, запроваджені в Пруссії промисловим статутом 1845 р.

Згодом принцип обов'язковості знаходить своє втілення у формі частково-обов'язкового страхування щодо окремих категорій працівників, в першу чергу для гірників. Так, в Австрії і Пруссії подібні закони були прийняті у 1854 р., Бельгії – 1868 р., Франції – 1894 р. Наступним етапом була поява законів про відповідальність підприємців за нещасні випадки з робітниками під час роботи. У силу того, як створювався ґрунт для визнання законодавцем ідеї відповідальності підприємців за каліцтва робітників, підприємці почали самі заявляти про необхідність страхування від нещасних випадків. Вони зрозуміли, що нести індивідуальну відповідальність перед травмованим робітником важко для окремого підприємця і тому почали самі створювати добровільні товариства взаємного страхування підприємців у разі нещасних випадків з робітниками. Таким чином, ризик і відповідальність розклалися на ширше коло учасників. Таких товариств до початку 80-х років XIX ст. в Німеччині було вже 52¹³.

За таких умов закон про обов'язкове страхування від нещасних випадків з робітниками, прийнятий у Німеччині у 1881 р., був природним завершенням переходу підприємницької суспільної думки від початку добровільності до обов'язковості в страхуванні від нещасних випадків. Перші страхові закони з'явилися в Німеччині не раніше і не пізніше того, як був підготовлений для них твердий ґрунт (закон 1881 р. про страхування від нещасних випадків, закон 1883 р. про страхування на випадок хвороби, і закон 1889 р. про страхування на випадок старості й інвалідності). Коло осіб, що підлягали соціальному страхуванню, поступово розширювалося. Так, якщо у 1883 р. страхуванням було охоплено 40 % найманих робітників, то на початок XX ст. – 75 %¹⁴. Паралельно з цим здійснюється розширення функцій страхування. Розпочавши зі страхування від хвороб і нещасних випадків, Німеччина згодом перейшла до страхування від старості та інвалідності. На початку XX ст. було запроваджено страхування вдів і сиріт, розпочався рух за обов'язкове страхування материнства. Спостерігається тенденція перекласти тягар страхування на імущі класи та державу. Так, прийнятий рейхстагом в 1911 р. законопроект розподіляв внески по страхуванню від хвороб порівну між роботодавцями і робітниками (до цього часу робітники сплачували вдвоє більше).

Слідом за Німеччиною обов'язкове страхування робітників було запроваджено в Австрії (1887—1888 рр.), у Норвегії (1894 р.), у Фінляндії (1895 р.), у Швеції (1898), в Іспанії (1900 р.), у Голландії і Бельгії (1901 р.)¹⁵.

В той час, як одні держави Європи копіювали законодавство Німеччини, інші переходили до нових форм соціального забезпечення – системи державних пенсій. Вперше така система була теоретично розроблена в Англії у 1870-х рр. З усіх проектів найбільш відомим був проект Карла Бутса. Однак практичне застосування нової системи відбулося не в Англії, а в Данії. Датський закон 1891 р. гарантував кожному громадянину, що досяг 60-річного віку право на отримання пожиттєвої пенсії із державних коштів чи доходів місцевих общин. Подібні закони про запровадження державних пенсій були прийняті в Новій Зеландії (1898 р.), Англії та Австралії (1908 р.)

Система пенсій спочатку знайшла застосування в області забезпечення старості. Але австралійський закон 1908 р. поширив її на забезпечення інвалідності, і, частково, в разі настання нещасного випадку¹⁶.

У Росії, в тому числі і в Україні, розвиток ідеї соціального страхування здійснювався через наслідування найбільш розвинутих у капіталістичному відношенні країнам.

Історичні умови економічного і політичного життя Росії представляли малосприятливий ґрунт для розвитку в ній організацій взаємодопомоги. Головна маса населення – селянство – не почувало необхідності в соціальному страхуванні, тому що в умовах общинного сільського життя воно знаходило своєрідну страховку від важких наслідків соціальних ризиків. Міське населення було дуже слабо розвинуте і, в переважній більшості, ніколи не поривало зв'язку з землею. Тому робітник, при

настанні умов втрати здатності до праці чи безробіття, дивився на село як на останній притулок, де в селянському господарстві знаходив підтримку у важкі хвилини. Таким чином, потреба в організаціях взаємодопомоги в Росії була набагато слабшою, ніж у країнах Заходу, де капіталізм вже давно зруйнував общинний лад і переніс центр суспільного життя із села в місто. Крім того, уряд Російської імперії, що стояв на ґрунті придушення всіх проявів широкої ініціативи, припиняв будь-яку спробу громадян до організованих ініціатив.

Однак, незважаючи на несприятливі умови, організації добровільного страхування в Росії існували, переважно на західних окраїнах – Польщі, Північно-Західному краї, Прибалтиці, які за економічною структурою наближалися до умов Західної Європи. За своєю формою такі організації становили цілий спектр установ, починаючи із організацій суто патріархального типу (як релігійні братства) і закінчуючи організаціями частково обов'язкового страхування. Між цими двома крайніми формами існували організації напівблагоїдного характеру, страхові товариства, кредитно-страхові установи, професійні робітничі спілки.

Прикладом найбільш патріархальних організацій добровільного страхування в Росії були братства («хеври») євреїв-ремісників. В кожному губернському чи повітовому місті Північно-Західного краю існувало декілька таких братств. Кожне з них об'єднувало ремісників однієї професії – кравців, шевців, столярів. За рахунок добровільних внесків учасники кас мали право на допомогу у випадку хвороби чи поховання. За усіма ознаками «хеври» наближалися до середньовічних корпорацій.

Наступним типом організацій добровільного страхування були товариства прикажчиків, у яких брали участь не тільки прикажчики («дійсні члени»), але в значній кількості і власники торгових закладів («почесні члени»). Товариства купецьких прикажчиків видавали допомоги: у разі втрати місця роботи, на поховання, родинам померлих, на виховання дітей, на придане нареченим, а також довічні пенсії учасникам, що перебували дійсними членами не менше визначеного терміну (наприклад, у Москві не менше 25 років). Організації добровільного страхування представляли і товариства типографських і ремісничих робітників, де об'єктом страхування були усі види тимчасового нестатку: хвороба, безробіття тощо¹⁷.

У другій половині XIX ст. бере початок страхування робітників і опіка їх у зв'язку з хворобою, каліцтвом чи старістю. У 1861 р. було прийнято закон "Про допоміжні товариства" при казенних заводах. Членами товариств могли бути всі робітники, що пропрацювали на заводі не менш одного року. У касу цих товариств обов'язково сплачувалося від 2 до 3 % заробітної плати, і таку ж суму вносило заводоуправління. Каси видавали допомогу хворим, інвалідам. Таким чином, законами 1861 і 1862 рр. на підприємствах гірничої промисловості вводилися пенсії за втрату працездатності у зв'язку з каліцтвом та за багаторічну роботу (похилий вік). Пенсії виплачувалися через каси взаємодопомоги. З 1887 р. почали діяти правила про видачу допомог робітникам і службовцям державних залізниць.

Крім казенних гірничих заводів, обов'язкові пенсійні каси існували на залізницях (закон від 30 травня 1888 р.), що мали за мету забезпечення старих і інвалідів, виплати допомоги у разі тимчасової потреби. Кошти пенсійних кас склалися із 6%-х відрахувань жалувань членів, із штрафів, внесків залізничного товариства.

Незважаючи на незначний розвиток обов'язкового соціального страхування в Росії, страхові організації на початок XX ст. охоплювали за статистичним підрахунком, до півмільйона учасників¹⁸. Це при тому, що Росія на той час була державою, яка лише недавно ступила на шлях капіталістичного розвитку, не звільнившись повністю від кріпосництва, з безправним населенням, з необмеженим пануванням адміністративного впливу уряду.

Функції страхування здійснювалися в Росії своєрідним інститутом обов'язкового забезпечення робітників лікарською допомогою, якого зовсім не знала Західна Європа. Ніде, крім Росії, закон не зобов'язував фабрикантів на свій рахунок будувати лікарні для робітників, утримувати лікарів, видавати робітникам безкоштовно ліки (Положення Комітету Міністрів від 26 серпня 1866 р.). Це положення було фактично продиктовано страхом уряду перед холерою, розсадниками якої були фабрики і заводи.

Активізація робітничого руху на початку XX ст. зумовила прийняття окремих актів, що стосувалися фабрично-заводського законодавства. Так, у 1901 р. прийнято "Тимчасові правила про пенсії робітникам казенних гірничих заводів і рудників, які втратили працездатність на заводських і гірничорудних роботах". 2 червня 1903 р. видано закон "Про винагороду потерпілим внаслідок нещасних випадків робітникам, службовцям і членам їхніх сімей на підприємствах фабрично-заводської, гірничозаводської промисловості", який набув чинності з 1 січня 1904 р.¹⁹ Це – перший закон, в основу

якого було покладено принцип обов'язкового страхування. За цим законом робітникам встановлювалася матеріальна компенсація за заподіяну їм шкоду в результаті нещасних випадків, які сталися в процесі роботи. У відшкодуванні збитків можна було відмовити тільки у зв'язку з грубою необережністю або злим наміром самого робітника. Потерпілим за рахунок коштів підприємця виплачувалися допомоги чи пенсії в розмірі половини заробітку з часу отримання травми до дня поновлення працездатності чи до офіційного визнання повної непрацездатності. При визнанні робітника повністю непрацездатним призначалася пенсія у розмірі 2/3 річного заробітку. Підприємці зобов'язувалися забезпечити потерпілому безплатну медичну допомогу або відшкодувати витрати на лікування. У зв'язку зі смертю потерпілого в результаті нещасного випадку або в період лікування чи не пізніше двох років з часу його настання підприємець повинен був брати на себе обов'язок пенсійного забезпечення сім'ї, що втратила годувальника. Вдовам встановлювалася пенсія в розмірі 1/3 річного заробітку померлого довічно чи до нового одруження. Дітям до 15 років пенсія призначалась у розмірі 1/6 заробітку померлого, а повним сиротам — в розмірі 1/4 заробітку кожному. Цей закон охоплював 25 % робітників царської Росії²⁰.

Під тиском нового революційного піднесення серія прийнятих раніше актів фабрично-заводського законодавства доповнювалася законами про страхування. У лютому - червні 1912 р. III Державна дума прийняла пакет страхових законів "Про затвердження канцелярій у справах страхування робітників", "Про затвердження Ради у справах страхування робітників", "Про забезпечення робітників на випадок хвороби", "Про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві"²¹. Загальне керівництво соціальним страхуванням у країні здійснювала Рада у справах страхування робітників при Міністерстві торгівлі й промисловості. У губерніях та великих містах створювалися страхові канцелярії, які спостерігали за виконанням страхових законів. Робочими органами на місцях були лікарняні каси та страхові товариства. Останні об'єднували зі страховою метою роботодавців по округах. У царській Росії діяло декілька тисяч страхових кас і близько 10 товариств.

Відповідно до закону "Про страхування робітників від нещасних випадків" обов'язкове страхування робітників покладалося на підприємців, які повинні були застрахувати всіх своїх працівників у спеціальних страхових товариствах, що створювалися за територіальним принципом, їхніми членами були власники підприємств кількох губерній. Фінансові страхові фонди формувалися виключно із внесків підприємців. Управління страховим фондом і всіма справами товариства здійснювали його керівні органи в особі загальних зборів, правління, ревізійної комісії і спостережного комітету. Крім покриття поточних ризиків, пов'язаних з нещасними випадками на виробництві, закон зобов'язував страхові товариства мати пенсійний фонд.

Обов'язковому страхуванню підлягали всі працівники підприємства за умови, що розмір їхнього річного утримання не перевищував 1500 руб. Робітники користувалися правом на матеріальну допомогу у зв'язку із втратою працездатності через тілесні пошкодження, отримані в результаті нещасних випадків на виробництві. Потерпілі протягом перших 13 тижнів отримували допомогу з лікарняної каси підприємства. Після цього вони переходили під опіку страхових товариств²². Незалежно від сімейного стану їм виплачувалася допомога в розмірі 2/3 заробітку до видужання або до дня визнання повної чи часткової непрацездатності. Після встановлення непрацездатності потерпілому призначалася пенсія, що сягала 2/3 заробітку залежно від міри каліцтва. Якщо робітник був повністю непрацездатним, тобто втратив зір, руки чи ноги, то йому виплачувалася пенсія в розмірі повного заробітку. У разі смерті робітника внаслідок нещасного випадку пенсію могли одержувати вдова (1/3 заробітку померлого – довічно), діти (1/6 заробітку на кожную дитину до досягнення ними 15-річного віку), батьки (1/6 заробітку). Однак у всіх цих випадках загальна сума виплат не повинна перевищувати 2/3 заробітку загиблого²³.

Законом "Про страхування робітників на випадок хвороби" введені грошові допомоги робітникам, які захворіли, та надання медичної допомоги. Для страхування робітників на випадок хвороби при кожному підприємстві з кількістю робітників не менше 200 створювалися лікарняні каси. Дрібні підприємства могли створювати спільні лікарняні каси. Працювали вони на підставі статуту, що затверджувався спеціально створеними органами нагляду — страховими канцеляріями. Органами управління лікарняними касами були загальні збори як їхній вищий орган та правління, що було виконавчим органом. Загальні збори складались із представників робітників та роботодавців. Останнім належало 2/3 від кількості голосів робітників. Правління каси складалось із представників обох сторін, але роботодавець мав на один голос менше, ніж представники робітників. Грошовий капітал лікарняної каси створювався за рахунок внесків застрахованих робітників та відрахувань власників підприємств. 60 % коштів складались із внесків робітників, а 40 % — із відрахувань роботодавця. На лікарняні каси покладалася видача допомоги: 1) на випадок хвороби; 2) на випадок каліцтва; 3) на випадок пологів; 4) на випадок смерті. Крім цього, ці каси могли надавати матеріальну допомогу

сім'ям потерпілих і безробітним. Тим, хто занедужав, виплачувалася допомога у зв'язку з хворобою в разі втрати працездатності. Видача допомог проводилася з 4-го дня захворювання, але не більше 26 тижнів. Розмір їх визначався загальними зборами каси на підставі встановлених законом норм: для сімейних — від 1/3 до 1/2 заробітку, для одиноких — від 1/4 до 1/2 заробітку. Відповідні розміри допомог встановлювалися на поховання.

Допомога при пологах видавалася тільки тим жінкам, які пропрацювали на підприємстві не менше 3 місяців — упродовж 2 тижнів до і 4 тижнів після пологів у розмірі 1/2 повного заробітку.

Закон передбачав надання робітникам медичної допомоги, зокрема первинної, при раптових захворюваннях і нещасних випадках, амбулаторного лікування, лікування у стаціонарних закладах і прийняття пологів з повним утриманням. Витрати за медичну допомогу робітникам поклалися на роботодавців. Усі види лікувального обслуговування були безплатними. У випадку втрати робітниками працездатності у зв'язку з хворобою підприємець був зобов'язаний забезпечити безплатне лікування впродовж чотирьох місяців.

Положення обох законів, що стосувалися страхування від нещасних випадків та на випадок хвороби, збігалися щодо застрахованих осіб, тобто робітників і службовців фабрично-заводської, гірничої, гірничозаводської промисловості, підприємств приватних залізниць і внутрішнього пароплавання, за винятком дрібних підприємств із кількістю робітників 20—30 осіб. Страхуванням на початку ХХ ст. було охоплено 3 млн. робітників. Діяли ці закони тільки в регіонах Європейської Росії²⁴.

Отже, соціальне страхування як інститут соціального забезпечення у світовій практиці вперше з'явився у другій половині ХІХ ст. у таких країнах, як Німеччина, Австрія, Фінляндія, Швеція, Бельгія. В Росії, переважно аграрній країні з повільними темпами розвитку капіталізму, закони про обов'язкове державне соціальне страхування усіх робітників з'явилися на початку ХХ ст. До цього часу страхування здійснювалося через забезпечення робітників лікарською допомогою. Пакет страхових законів, прийнятих Державною Думою Росії в 1912 р., передбачав страхування робітників від нещасних випадків, на випадок хвороби. Лікарняні каси виплачували застрахованим допомоги у разі пологів, хвороби, каліцтва чи смерті. Попри всі свої недоліки нові страхові закони ввели вперше в російське законодавство про фабрично-заводську працю принципи обов'язкового страхування.

Простежуючи історію соціального страхування, надалі слід звернути увагу на зміну основних напрямків та принципів соціального страхування в Росії та Україні після приходу до влади більшовиків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. Систематическое изложение истории, организации и практики всех форм социального страхования. – СПб., 1912; Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – СПб., 1917; 2. Трапезников В. Основы трудового права: Общеизвестная систематизация законов о труде. – М.–Л., 1925; 3. Любимов Б. Социальное страхование в прошлом и настоящем. – М., 1925; 4. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. – К., 2005; 5. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні.- К., 2005; 6. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні: Курс лекцій. – Тернопіль, 2002; 7. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. – 2003. - №3. – С. 20; 8. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование.– С. 2-3; 9. Трапезников В. Вказана праця. – С. 64; 10. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – С. 46.; 11. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – С. 6-7; 12. Яроцкий В.Г. Страхование рабочих. – СПб., 1895. – Т.1. – С. 232; 13. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование: – С.10; 14. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – С.12; 15. Трапезников В. Вказана праця. – С. 65; 16. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – С.14; 17. Трапезников В. Вказана праця. – С.66; 18. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. – С.53; 19. Шельмагин И.И. Законодательство о фабрично-заводском труде в России 1900-1917. – С. 139; 20. Сташків Б. Вказана праця. – С. 325-326; 21. Важнейшие законодательные акты (1908-1912 гг.). – С.827-875; 22. Сташків Б. Вказана праця. – С. 327; 23. Історія держави і права України. Академічний курс. У 2-х томах. За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – Т.1. – С. 592; 24. Сташків Б. Вказана праця. – С. 328.

О.В. Дудник

СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ НА КИЇВЩИНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 - ЛИПЕНЬ 1919 РР.)

Історичні документи свідчать, що в умовах Української революції 1917 -1921 рр. у різних регіонах України мали місце селянські виступи¹. Вони створювали серйозні проблеми для владних структур, безпосередньо впливали на соціально-економічне становище краю, виступали